

พระพุทธศาสนากับการอบรมขัดเกลาทางสังคมในครอบครัว

Buddhism and Socialization in The Family

เลิศสุรัชย์ หนูสวัสดิ์

Letrsurachai Noosawat

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช

Mahamakut Buddhist University Srithammasokraj Campus, Thailand

Corresponding Author E-mail: ¹Thatchathon05@gmail.com

Retrieved: July 5, 2023; Revised: August 27, 2023; Accepted: August 28, 2023

บทคัดย่อ

กระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคมในระดับบุคคลก่อให้เกิดการพัฒนาบุคลิกภาพขึ้น เด็กและผู้ใหญ่พัฒนาบุคลิกภาพขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ในสังคม เด็กได้กลายเป็นสมาชิกของสังคมด้วยอิทธิพลของบิดามารดา การที่ทารกซึ่งช่วยเหลือตนเองไม่ได้และต้องพึ่งพาผู้อื่นเปลี่ยนแปลงมาเป็นมนุษย์ในสังคมได้ โดยกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคม สิ่งที่สำคัญคือความสัมพันธ์ในครอบครัวที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวอันเป็นผลจากการเรียนรู้การกระทำต่อกัน เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นผ่านกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคม ด้วยเหตุนี้ปัจจัยที่ช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมของบุคคลในครอบครัวขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกครอบครัวในกระบวนการสื่อสาร ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของครอบครัวให้มีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา การอบรมขัดเกลานำมาซึ่งความสุขความสงบทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ประโยชน์ที่บุคคลได้รับจากการอบรมขัดเกลาเกิดขึ้นกับตนเองโดยตรง จากนั้นก็ส่งผลไปถึงแก่บุคคลอื่น ๆ ด้วย พระพุทธศาสนากล่าวถึงบุคคลผู้ที่ได้อบรมขัดเกลาตนเองมาดีว่าเป็นผู้ประเสริฐ เพราะกาย วาจา และใจที่ฝึกฝนอบรมมาดีแล้ว ย่อมจะแสดงพฤติกรรมออกมาด้วยความดีงาม ก่อให้เกิดทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น

คำสำคัญ: การอบรมขัดเกลาทางสังคม; ครอบครัว; พระพุทธศาสนา

Abstract

The socialization process at the personal level leads to personality development. Children and adults develop their personalities by interacting with others in society. Children become members of society under the influence of their parents. An infant who is helpless and dependent can be transformed into a human being in society through socialization. What is important is the family relationship that arises from the interaction between family members

as a result of learning to act against each other to build relationships with others through the process of socialization for this reason, factors that help to understand the behavior of family members depend on the interactions between family members in the process of communication, which affects the lifestyle of the family to be modified all the time Cultivation brings happiness and peace to oneself and others. The benefits that a person receives from cultivating training come directly to themselves. Then, it affects other people as well. Buddhism praises those who have cultivated themselves well as noble because of their well-trained body, speech, and mind. Inevitably, behavior with goodness causes both one's benefit and the benefit of others.

Keywords: Socialization; Family; Buddhism

บทนำ

ปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญกับภาวะวิกฤติจากปัญหาสังคมในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำ ในสังคม ปัญหายาเสพติด อบายมุข และอาชญากรรม ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน การตัดไม้ทำลายป่า สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ปัญหายับยั้งวิถีทางธรรมชาติปัญหาผู้ด้อยโอกาสในสังคมถูกทอดทิ้ง หรือแม้แต่ปัญหาความแตกแยกของคนในสังคม ฯลฯ ซึ่งได้สะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการบริหารจัดการประเทศที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งยังมีความเสี่ยงในมิติที่อาจทำให้ปัญหาต่าง ๆ ทวีความรุนแรงมากขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2565)

มนุษย์นั้นถือว่าเป็นสัตว์สังคมที่มีวัฒนธรรม แต่การเป็นสัตว์สังคมของมนุษย์นั้นไม่ได้มีมาแต่กำเนิด ต้องอาศัยการเปลี่ยนสภาพทางชีวภาพ (Biological Being) ไปสู่สิ่งมีชีวิตทางสังคม (Social Being) จึงสามารถมีชีวิต ปรับตัวและเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ ในสังคมได้อย่างราบรื่น การได้เป็นสมาชิกของสังคมนั้นมนุษย์จะได้รับการปลูกฝังวัฒนธรรมและเรียนรู้กฎระเบียบ และบรรทัดฐานของสังคมที่ตนเองสังกัดอยู่ เพื่อหล่อหลอมมนุษย์ให้มีบุคลิกภาพตามแนวที่สังคมนั้นคาดหวัง วัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้นและถูกถ่ายทอดกันมาอย่างยาวนานเพื่อสนองความต้องการและความสะดวกในการดำรงชีวิตอยู่ อาทิ ความเชื่อภาษา ความคิด จริยธรรม ศีลธรรม ประเพณี กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผน และวิธีการดำรงชีวิต นั้นถือว่าเป็นมรดกทางสังคมอย่างหนึ่งซึ่งเป็นผลจากการเรียนรู้ของมนุษย์ทั้งแบบตั้งใจและไม่ตั้งใจ ทั้งนี้เมื่อมองลึกลงไป การพัฒนาสำนึกของบุคคลในเรื่องต่าง ๆ จนแสดงออกมาเป็นลักษณะพฤติกรรมของแต่ละคนนั้นตามหลักจิตวิทยาพัฒนาการ จะต้องมีการเริ่มปลูกฝังหรือพัฒนาเรื่อยมาเป็นลำดับตั้งแต่วัยเด็กต่อเนื่องจนถึงวัยรุ่นจนพัฒนาเป็นอุปนิสัยใจคอในวัยผู้ใหญ่ ซึ่งผู้ที่จะมีบทบาทในการปลูกฝังสำนึกให้คนในช่วงเวลาดังกล่าว คือ สถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา (ชาย โพธิ์สิตาและคณะ 2543) โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดในชีวิตมนุษย์ เพราะทำหน้าที่ในการหล่อหลอมและขัดเกลาความเป็นมนุษย์ ทั้งการเลี้ยงดู

ให้ความรัก ช่วยเหลือเกื้อกูลกันรวมถึงปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และถ่ายทอดค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมทางสังคมให้แก่สมาชิกเพื่อให้บุคคลเป็นคนดีมีคุณภาพ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ครอบครัวจึงเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาคน พัฒนาสังคม และพัฒนาประเทศ ให้เจริญงอกงามอย่างมั่นคงและยั่งยืน (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว 2552)

การอบรมขัดเกลานำมาซึ่งความสุขความสงบทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ประโยชน์ที่บุคคลได้รับจากการอบรมขัดเกลาเกิดขึ้นกับตนเองโดยตรง จากนั้นก็ส่งผลไปถึงแก่บุคคลอื่น ๆ ด้วย พระพุทธศาสนากล่าวถึงองค์ประกอบของบุคคลผู้ที่ได้อบรมขัดเกลากลับมาดีว่าเป็นผู้ประเสริฐ เพราะกาย วาจา และใจที่ฝึกฝนอบรมมาดีแล้ว ย่อมจะแสดงพฤติกรรมออกมาด้วยความดีงาม ก่อให้เกิดทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น (จำนงค์ อติวิวัฒน์สิทธิ์, 2562) การขัดเกลากายทางสังคมเป็นกระบวนการที่สำคัญในการ ปรับพฤติกรรม ความคิด ความรู้ ความเชื่อของบุคคลให้มีความเหมาะสม กระบวนการขัดเกลากายทางสังคมจะประกอบไปด้วย องค์ประกอบของการขัดเกลากายทางสังคมเป็นการปฏิบัติเพื่อการขัดเกลาทั้งกาย ทางวาจาและทางจิตใจ การขัดเกลากายทางสังคมจะต้องถ่ายทอดไปพร้อมกันทั้ง 3 ด้าน ดังนี้ ด้านแรกเป็นองค์ประกอบด้านพฤติกรรมเป็นเรื่องของกระบวนการถ่ายทอดการฝึกฝนของระเบียบวินัย กฎ กติกา ด้านที่สององค์ประกอบด้านสมาธิ หรือจิตใจ เป็นการถ่ายทอดคุณค่าของการปลูกฝังคุณธรรมซึ่งเป็นการเสริมสร้างสุขภาพจิตให้สมควรแก่การงาน และด้านที่สามองค์ประกอบด้านปัญญา เป็นการถ่ายทอดด้านวิชาความรู้หรือทักษะต่าง ๆ องค์ประกอบของการขัดเกลากายทางสังคมทั้งสามด้านนี้มุ่งหวังให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545)

ดังนั้นจึงเห็นว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีความเหมาะสมกับการอบรมขัดเกลากายทางสังคมในครอบครัวเป็นอย่างดี ทำให้คนในครอบครัวดำเนินชีวิตอย่างมีศีลธรรมหรือคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคม การอบรมขัดเกลากายทางสังคมในครอบครัวที่ดีและมีความมั่นคงยั่งยืนนั้น จะต้องมีการบูรณาการหลักธรรมในพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ในการอบรมขัดเกลากายตามแบบแผน หลักธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถนำมาผสมเต็มเต็มและเป็นแนวทางการอบรมขัดเกลากาย อันเป็นการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิด และจิตใจ เพราะบุคคลที่อบรมขัดเกลากายตนเองดีแล้วย่อมแตกต่างจากผู้ที่ไม่ได้รับการฝึกฝนอบรมมา การอบรมขัดเกลากายนำซึ่งความสุขความสงบทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และสร้างแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม

การขัดเกลากายทางสังคม

การขัดเกลากายทางสังคม สังคมกรรม สังคมประกิต การเรียนรู้ทางสังคม หรือ การเรียนรู้วัฒนธรรม การหล่อหลอมทางสังคม การถ่ายทอดทางสังคม การอบรมให้รู้ระเบียบทางสังคมและ การอบรมทางสังคม ชื่อเรียกในภาษาไทยที่แตกต่างกันเหล่านี้ล้วนได้รับความสนใจจากผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ หรือผู้รู้ทั่วไปในสังคมทั้งในระดับประเทศและต่างประเทศซึ่งจำนวนมากรู้จักและเข้าใจร่วมกันในคำว่า Socialization หรือในสาขาวิชามานุษยวิทยาวัฒนธรรมจะใช้คำว่า Enculturation ซึ่งมีความหมายว่าการรับวัฒนธรรมเข้ามาไว้ในตัวเราหรือการเรียนรู้วัฒนธรรมนั่นเอง อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้รวบรวมการให้ความหมายของการขัดเกลากายทางสังคมที่นักการศึกษาไทยและต่างประเทศได้ให้คำนิยามไว้แตกต่างกันไปตามลำดับ ดังนี้

การขัดเกลาทางสังคม (socialization) มีความหมาย 2 นัยด้วยกันคือ นัยแรก การขัดเกลาทางสังคม หมายถึง การถ่ายทอดวัฒนธรรม ทำให้มนุษย์เรียนรู้วัฒนธรรมดังกล่าว และสามารถปฏิบัติตัวให้เข้ากับสังคมได้ถูกต้อง และนัยที่สองการขัดเกลาทางสังคม หมายถึง การพัฒนาบุคลิกภาพ สังคมของแต่ละแห่งมีวัฒนธรรมไม่เหมือนกัน มนุษย์ในแต่ละสังคมจึงมีบุคลิกภาพแตกต่างกัน (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, 2552)

การขัดเกลาเป็นกระบวนการศึกษาเรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ให้อำนาจเข้าใจความจริงมีเหตุผลถูกต้อง ยอมรับยึดถือเป็นหลักในการดำเนินชีวิตทางสังคม ผูกพันอบรมพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องให้เกิดความเคยชินมีระเบียบวินัย เป็นการจัดระเบียบชีวิตทางสังคม ให้เกิดทักษะความชำนาญ เกิดคุณภาพชีวิตและจิตใจ ก่อเกิดลักษณะหรือความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ เกิดการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมตามที่สังคมคาดหวังกำหนดยอมรับและต้องการ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขราบรื่นไร้ปัญหา เกิดการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามประเสริฐ เป็นคนดีหรือสมาชิกที่ดีของสังคม ตลอดถึงเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคมสืบต่อไป (สุเทพ สุวีรางกูร, 2556)

การขัดเกลาทางสังคมจึงเป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ได้เรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของกลุ่มหนึ่ง ๆ กำหนดหรือวางไว้เพื่อเป็นแบบแผนของการปฏิบัติต่อกัน และให้บุคคลได้พัฒนาบุคลิกภาพของตนเอง (สุพัตรา สุภาพ, 2545) กล่าวว่า

การขัดเกลาทางสังคม คือ กระบวนการ (Process) ที่สังคม หรือกลุ่ม สอนโดยตรงหรือโดยอ้อมให้ผู้ที่จะเป็นสมาชิกของกลุ่มได้เรียนรู้ และรับเอาระเบียบ วิธี กฎเกณฑ์ ความประพฤติและค่านิยมต่าง ๆ ที่กลุ่มหรือสังคมได้กำหนดไว้เป็นระเบียบของความ ประพฤติและความสัมพันธ์ของสมาชิกของกลุ่มหรือสังคมนั้น (ปภาณี ฐิตวัฒนา, 2541)

การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่ช่วยให้บุคคลมีการเรียนรู้และรับเอาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี บรรทัดฐานทางสังคม อุปนิสัย และคุณค่าของระบบสังคมที่อยู่ไว้เป็นของตน และยอมทำตามกฎเกณฑ์ของสังคมในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นนิสัย (Mercer and Merton, 1958)

กระบวนการขัดเกลาทางสังคมไว้สองความหมาย คือ ในแง่ของสังคม กระบวนการขัดเกลาทางสังคม หมายถึง การถ่ายทอดวัฒนธรรมและการทำให้บุคคลมีวิถีชีวิตที่เป็นระเบียบ และในแง่ของแต่ละบุคคล กระบวนการขัดเกลาทางสังคม หมายถึง กระบวนการที่ทำให้คนเปลี่ยนจากชีวอินทรีย์เป็นมนุษย์ที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ และปฏิบัติตามค่านิยม อุดมคติ และระดับความทะเยอทะยาน (Broom and Selznick, 1973)

การขัดเกลาทางสังคมคือกระบวนการปรับมาตรฐาน ทักษะ แรงจูงใจ เจตคติ และพฤติกรรมของบุคคลให้สอดคล้องกับบทบาทที่เหมาะสมและพึงปรารถนาของสังคมปัจจุบันและอนาคต (Hetherington and Parke, 1978)

สรุปได้ว่า การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการฝึกฝน อบรม สอน ปลูกฝัง มนุษย์ทุกคนจะต้องได้รับการขัดเกลาทางสังคมตั้งแต่เกิดจนตายอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มนุษย์เรียนรู้และเข้าใจอย่างถูกต้องของกฎระเบียบ แบบแผน ค่านิยม วัฒนธรรม ผ่านตัวแทนการขัดเกลาทางสังคม ครอบครัว ศาสนา กลุ่มเพื่อน

โรงเรียน และสื่อสารมวลชน วิธีการขัดเกลาทั้งโดยตรง และโดยอ้อม มุ่งหมายให้มนุษย์ได้เรียนรู้และซึมซับรับเอาคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ มาเป็นของตน ซึ่งจะทำให้เกิดเป็นทักษะความชำนาญของชีวิตแล้วนำไปสู่การพัฒนาบุคลิกภาพที่ดีงามของกาย และจิตใจก่อให้เกิดความประพฤติที่ถูกต้องเหมาะสมตามที่สังคมได้กำหนดไว้

การอบรมขัดเกลาทางสังคมในครอบครัว

ครอบครัว เป็นตัวแทนแรกในการทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมให้กับมนุษย์ ซึ่งครอบครัวจะเป็นผู้เลี้ยงดูลูกตั้งแต่เป็นทารก ครอบครัวจะต้องเลี้ยงดูเรื่องความเจริญเติบโตด้านร่างกายของทารก ในขณะเดียวกันครอบครัวต้องคอย ๆ ให้การขัดเกลาทางสังคมเท่าที่ทารกจะสามารถเรียนรู้ได้ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เช่น การสอนให้เรียกชื่อพ่อแม่หรือบุคคลในครอบครัว สอนให้รู้จักการขับถ่ายอย่างเป็นเวลาและถูกที่ การขัดเกลาทางสังคมที่บุคคลได้รับในช่วงวัยเด็กเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและให้ความสำคัญต่อการพัฒนาการด้านอารมณ์และบุคลิกภาพ การขัดเกลาทางสังคมที่บุคคลได้รับจากครอบครัวนั้นไม่ว่าจะกำหนดระยะเวลาสิ้นสุดได้ การขัดเกลาทางสังคมที่บุคคลจะรับจากครอบครัวนั้นแตกต่างกันไปตามทัศนคติของแต่ละครอบครัวที่มีต่อการอบรมบุตร

พ่อแม่หรือครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมเบื้องต้นที่มีความผูกพันสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง และเป็นตัวแทนที่สำคัญต่อลักษณะของพฤติกรรมมนุษย์มีบทบาทภาระหน้าที่ในการรับผิดชอบต่อการขัดเกลาทางสังคมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ฉะนั้นพ่อแม่หรือครอบครัวจึงต้องมีความรู้และความเข้าใจในกระบวนการขัดเกลาต้องมีเวลาในการอบรมพรา้สอนลูกโดยตรง ต้องสอนในสิ่งที่ชอบที่ควร ชี้แนะในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม สิ่งไหนที่ลูกทำไม่ถูกต้องไม่เหมาะสม พ่อแม่ต้องพูดต้องอธิบายให้ลูกฟังด้วยเหตุและผล ไม่ควรใช้ความรุนแรงทางกายและวาจาที่ไม่เหมาะสมในการอบรมพรา้สอนลูก โดยอ้อมพ่อแม่เองก็จะต้องมีคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อเป็นต้นแบบที่ดีให้กับลูก ๆ เพื่อให้ลูกได้ยึดถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พ่อแม่ไม่ควรทำพฤติกรรมที่ไม่ดีไม่เหมาะสมให้ลูกเห็นเพราะลูกจะเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่ดีของพ่อแม่หรือบุคคลในครอบครัว ฉะนั้นการขัดเกลาของพ่อแม่จึงมีความสำคัญยิ่ง (สุเทพ สุวีรางกูร, 2556)

ครอบครัวเป็นสถาบันที่เล็กที่สุดและเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดของสังคม มีภาระบทบาทหน้าที่ของการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้กับสมาชิกในครอบครัวของมนุษย์ เพื่อให้เกิดพัฒนาการที่สมบูรณ์แบบเกิดความสมดุลตลอดช่วงระยะเวลาของชีวิตตั้งแต่มนุษย์เกิดจนถึงตายจากโลกนี้ไป ถ้าสมาชิกของครอบครัวได้ทำหน้าที่ของตนเองอย่างถูกต้องให้สอดคล้องกับบทบาทต่าง ๆ โดยเริ่มตั้งแต่สถาบันเล็ก ๆ อย่างครอบครัว ขยายถึงชุมชนและในสังคม ด้วยการพัฒนาสังคมที่มีจุดเริ่มต้นมาจากรากฐานที่ดีจากสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็งย่อมจะเป็นองคาวพพที่มีความสำคัญยิ่ง (พูนสุข เวชวิฐาน, 2557)

ในบรรดาสถาบันต่าง ๆ ทางสังคมทั้งหลาย ครอบครัวนับว่าเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญที่สุดเนื่องจากเป็นสถาบันพื้นฐานที่มีบทบาทสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับมนุษย์ทุกคนในสังคมเป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่ทางสังคมในการถ่ายทอดค่านิยม วิธีประพฤติปฏิบัติตน และบรรทัดฐานทางสังคมให้แก่สมาชิกรุ่นใหม่ ดังนั้นครอบครัวจึงเปรียบเสมือนจิ๊กกลชิ้นแรกที่ทา หน้าที่หล่อหลอมบุคลิกภาพของบุคคลให้เป็นไปตามที่สังคมต้องการ ซึ่งนำไปสู่การดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นสุข (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ 2549)

ครอบครัวเป็นหน่วยเล็กที่สุดและสำคัญที่สุดของสังคมมนุษย์ หน่วยของสังคมที่เรียกว่าครอบครัวนี้มีความสัมพันธ์และความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด หน้าที่พื้นฐานทางชีววิทยาของครอบครัว คือ การให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตร และมีหน้าที่สำคัญทางสังคม วัฒนธรรม การศึกษา เศรษฐกิจ ในการถ่ายทอดคุณค่า วิถีปฏิบัติ และมาตรฐานความประพฤติต่าง ๆ ทางสังคมให้แก่สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคม นอกจากนี้ยังจัดเป็นหน่วยสังคมแห่งแรกที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงความผูกพันของสังคมและหล่อหลอมบุคลิกภาพของบุคคลแต่ละคนในครอบครัวให้เป็นไปตามลักษณะที่สังคมวัฒนธรรมกำหนดไว้ ซึ่งเป็นผลให้มนุษย์ส่วนใหญ่ในสังคมสามารถดำรงชีวิตทางสังคมสอดคล้องกับผู้อื่นภายในสังคมเดียวกันได้อย่างราบรื่น ทั้งนี้เนื่องด้วยแต่ละคนได้ผ่านกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคมที่ตนได้เรียนรู้วิถีปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ มาแล้วจากครอบครัวของตน (จรรยาสุวรรณหัตถ์ 2547)

ซึ่งครอบครัวมีหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการของสมาชิกในครอบครัว (จิตตินันท์ เดชะคุปต์ (2547) ดังนี้

1) หน้าที่ด้านความรักความเอาใจใส่ (affective function) หมายถึง หน้าที่ในการตอบสนองความต้องการด้านจิตใจของสมาชิก แสดงออกโดยการให้ความรัก ความอบอุ่น ความเอาใจใส่แก่สมาชิก เพื่อให้สมาชิกมีสุขภาพจิตดี มีบุคลิกภาพมั่นคง

2) หน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดู (socialization function) หมายถึง หน้าที่ในการพัฒนาแบบแผนพฤติกรรมที่ต่อเนื่องตลอดชีวิตของสมาชิก เพื่อเป็นการปลูกฝังส่งเสริมลักษณะนิสัยที่ดีงาม การวางตนตามบทบาทที่เหมาะสม การเรียนรู้ระเบียบทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้เด็กพร้อมจะเป็นผู้ใหญ่ที่ดีมีคุณภาพในอนาคต ถือได้ว่าเป็นกระบวนการปรับพฤติกรรมอย่างต่อเนื่องที่ทำให้บุคคลตอบสนองสถานการณ์ในสังคมตามต้องการ อันเป็นผลจากการเรียนรู้บทบาทในสังคม และการที่สมาชิกได้ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น กระบวนการทางสังคมนี้มีได้หมายถึงการอบรมเลี้ยงดูเด็กเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการที่เกิดกับคนทุกวัยตั้งแต่เกิดจนถึงวัยผู้สูงอายุ ในการปรับบรรทัดฐาน ความเชื่อ ค่านิยมของตนอย่างต่อเนื่อง

3) หน้าที่ในการผลิตสมาชิกใหม่ (reproductive function) หมายถึง หน้าที่ในการสร้างหรือผลิตสมาชิกใหม่ให้กับครอบครัวทำให้สังคมมีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น เป็นหน้าที่ในการสืบเผ่าพันธุ์เชื้อสายของมนุษยชาติ สำหรับครอบครัวแล้ว หน้าที่นี้เป็นการสืบสกุลให้ครอบครัวดำรงต่อไป

4) หน้าที่ในการเผชิญปัญหาของครอบครัว (family coping function) หมายถึง หน้าที่ในการจัดการและคลี่คลายวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในครอบครัวในทางสร้างสรรค์ เพื่อคงไว้ซึ่งสมดุลภายในครอบครัว ทั้งนี้เนื่องจากตลอดการดำเนินชีวิตครอบครัว ครอบครัวจะถูกรบกวนจากสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกครอบครัวที่ทำให้เกิดภาวะเครียดในครอบครัวได้ ครอบครัวจึงทำหน้าที่ในการเผชิญปัญหา เพื่อให้ครอบครัวสามารถปรับตัวและดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างต่อเนื่องตามพัฒนาการของครอบครัว

5) หน้าที่ในการจัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจ (economic function) หมายถึง หน้าที่ในการแสวงหารายได้ที่จะนำมาเป็นค่าใช้จ่าย เพื่อจัดหาสิ่งจำเป็นทางกายภาพให้กับครอบครัวรวมถึงการจัดสรรรายได้ที่ได้มา เพื่อนำมาใช้จ่ายอย่างเหมาะสม มีประสิทธิภาพ

6) หน้าที่ในการจัดหาสิ่งจำเป็นพื้นฐานทางกายภาพสำหรับสมาชิก (provision of physical necessities) หมายถึง หน้าที่ในการจัดหาสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิตสำหรับสมาชิกในครอบครัวได้แก่ ปัจจัยสี่ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย) และบริการเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยนันทนาการ และงานอดิเรก

จะเห็นได้ว่า แม้ครอบครัวจะเป็นสถาบันทางสังคมที่มีขนาดเล็กที่สุด แต่ในขณะเดียวกันก็มีความสำคัญที่สุด เนื่องจากเป็นแหล่งบ่มเพาะและหล่อหลอมสมาชิกทุกคนในครอบครัว เพื่อทำหน้าที่ร่วมกันในการพัฒนาสังคม สมาชิกที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวที่มีความรักความอบอุ่น ได้รับการอบรมสั่งสอนให้รับบทบาทหน้าที่ในสังคมให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม สามารถพัฒนาศักยภาพในการประกอบอาชีพโดยสุจริต ผู้นั้นย่อมเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคมและชุมชน เป็นผู้ที่พร้อมจะรับภาระหน้าที่ในการพัฒนาสังคม แทนคนรุ่นก่อนต่อไปได้ (อุสา สุทธิสาคร, 2552)

ครอบครัวจะต้องทำหน้าที่ในการอบรมขัดเกลาเด็กเพื่อให้เด็กเรียนรู้ที่จะมีชีวิตในสังคมได้ ทั้งด้านการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นตลอดจนการปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมการอบรมขัดเกลาทางสังคมจึงมีเป้าหมาย 2 ประการ คือ เป้าหมายส่วนบุคคล และเป้าหมายของสังคม (นพวรรณ โชติบัณฑ์ 2547) ดังนี้

1) เพื่อปลูกฝังวินัยในตนเอง (disciplines) การอบรมขัดเกลาทางสังคมสอนระเบียบวินัยพื้นฐานตั้งแต่เรื่องการขับถ่ายไปจนถึงวิธีการทางวิทยาศาสตร์ พฤติกรรมมนุษย์มีทั้งที่เป็นระเบียบและไม่เป็นระเบียบ พฤติกรรมที่ไม่มีระเบียบนั้นปราศจากการควบคุมอาจเกิดขึ้นจากความคิด ความต้องการ หรือแรงกระตุ้นชั่ววูบ (impulse) เป็นการตอบสนองความต้องการเฉพาะหน้า โดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต พฤติกรรมที่มีระเบียบนั้นจำกัดความพอใจเฉพาะหน้าหรือความพอใจในปัจจุบัน โดยการเลื่อนหรือขัดเกลาความพอใจนั้นเพื่อผลประโยชน์ในวันข้างหน้า หรือมีละตินก็เพื่อให้สอดคล้องกับการยอมรับของสังคม ระเบียบวินัยนี้แต่ละคนมีไม่เท่ากัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การซึมซับรับเอามาปฏิบัติ (internalization)

2) เพื่อปลูกฝังความมุ่งหวังของชีวิต (aspirations) การขัดเกลาทางสังคมสอนให้คนมีความมุ่งหวังของชีวิต ตลอดจนระเบียบวินัย เนื่องจากระเบียบวินัยเป็นสิ่งที่ยากจะกระทำ แต่ความมุ่งหวังของชีวิตจะช่วยให้ระเบียบวินัยมีคุณค่าและง่ายต่อการปฏิบัติมากขึ้นโดยการขัดความพอใจเฉพาะหน้า เพื่อความมุ่งหวังที่มีในภายหน้า ความมุ่งหวังต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะประกอบไปด้วยความเสียสละหรือการปฏิเสธตัวเอง (self-denial) ซึ่งในการอบรมขัดเกลาเด็กนั้นควรปลูกฝังความมุ่งหวังต่าง ๆ อันเป็นอุดมคติที่ควรยึดถือและปฏิบัติเพื่อความดีงามของส่วนรวมมากกว่าเพื่อหวังผลประโยชน์ใด ๆ

3) เพื่อให้อัตลักษณ์แห่งตน (identity) การอบรมขัดเกลาทางสังคมให้อัตลักษณ์แก่บุคคล โดยผ่านความมุ่งหวังของชีวิต ซึ่งการอบรมขัดเกลาทางสังคมได้ช่วยกระตุ้นสนับสนุน ให้กำลังใจ หรือทำให้ท้อแท้สิ้นกำลังใจ อัตลักษณ์นี้เป็นมโนภาพแห่งตนที่เกิดขึ้นในชีวิต อัตลักษณ์ประกอบไปด้วยนิยามเกี่ยวกับตนเองที่คนอื่นให้มาผสมกับนิยามส่วนตัวที่ตนได้ให้แก่ตนเอง

4) เพื่อสอนให้คนรู้จักบทบาททางสังคม (roles) การอบรมขัดเกลาทางสังคมให้คนรู้จักบทบาททางสังคม สิทธิและหน้าที่ของสถานภาพทางสังคมอันใดอันหนึ่ง บุคคลแต่ละบุคคลต้องเรียนรู้ว่าตนสมควรแสดงบทบาทที่เหมาะสมในการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่นตามกาลเทศะและโอกาสต่าง ๆ บทบาทหนึ่งก็มักมีบทบังคับ

ว่าความรู้สึกหรือเจตคติหรือลักษณะบุคลิกภาพที่เหมาะสมกับบทบาทนั้น ๆ เป็นอย่างไร เด็กหญิงที่เล่นตุ๊กตาจะเริ่มเรียนรู้เนื้อหาของบทบาทแม่ การฝึกงานก็จะช่วยขัดเกลาทางสังคมให้กับคนทำงานใหม่ในเรื่องบทบาททางอาชีพตลอดจนสอนทักษะความชำนาญที่จำเป็นในงานนั้น ๆ บทบาทที่สำคัญที่สุดของบุคคลมักจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ของบุคคล ดังนั้น บทบาทในครอบครัวและบทบาทในอาชีพมักเป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ของคน

กล่าวโดยสรุปคือ เป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายของการอบรมขัดเกลาทางสังคมคือ เพื่อปลูกฝังระเบียบวินัย เพื่อปลูกฝังความมุ่งหวังของชีวิต เพื่อให้อัตลักษณ์แห่งตน เพื่อสอนให้รู้จักบทบาททางสังคม และเพื่อให้เกิดความชำนาญหรือทักษะที่จะมีส่วนร่วมกิจกรรมในสังคมกับคนอื่น ๆ

กระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคม มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการมีสถาบันหรือตัวแทนที่ทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนสมาชิกของสังคม เพื่อให้บุคคลสามารถเข้าร่วมกับสังคมและเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น โดยเฉพาะ “ครอบครัว” ซึ่งนับว่าเป็นสถาบันทางสังคมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำหน้าที่อบรมขัดเกลาทางสังคม ครอบครัวจึงเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมที่มีหน้าที่ถ่ายทอดให้การเรียนรู้วัฒนธรรมและค่านิยมแก่สมาชิกของครอบครัว รวมทั้งกล่อมเกลาพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพให้เป็นไปตามบทบาทและความคาดหวังของสังคมโดยผ่านกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคม หรือกล่าวได้ว่า บ้านเป็นศูนย์กลางของการอบรมขัดเกลาทางสังคม โดยมีบิดามารดาเป็นสื่อกลางของการเรียนรู้ (ปหาณี จิตวิวัฒนา, 2553) กระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคมในครอบครัว สามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) การขัดเกลาทางสังคมโดยตรง (Direct Socialization) เพื่อมุ่งหวังให้ผู้ถูกขัดเกลาได้ปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องตามระเบียบแบบแผนและมารยาทที่สังคมกำหนดไว้ เป็นการอบรมสั่งสอนกันโดยตรง อย่างจริงจังหรือเจตนา เป็นการอบรมสั่งสอนกันอย่างชัดเจนว่าการกระทำอะไรควรทำ การกระทำอะไรไม่ควรทำในรูปแบบของการอบรมสั่งสอน ชมเชย ดุด่า ว่ากล่าว ตักเตือน เช่น พ่อแม่สอนให้ลูกฝึกพูด สอนให้ลูกฝึกรับประทานอาหารด้วยตนเอง ฝึกให้ขับถ่ายเป็นเวลา หรือในกรณีนี้หากเกิดขึ้นที่โรงเรียนจะมีวิธีการอบรมและลงโทษที่เป็นทางการกว่าในครอบครัว เพราะโรงเรียนเป็นสถานที่สอนบุคคลจำนวนมาก เช่น การกำหนดตารางเรียน ตารางสอนที่แน่นอนชัดเจน เป็นต้น ดังนั้นการขัดเกลาสังคมโดยตรงนี้มีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของผู้ถูกขัดเกลามาก เพราะความเจตนาและความตั้งใจในการชี้แนะอบรมสั่งสอนกันโดยตรงเพื่อให้ผู้ถูกขัดเกลาวางตัวได้เหมาะสมตามกาลเทศะและสถานการณ์

2) การขัดเกลาทางสังคมโดยอ้อม (Indirect Socialization) การขัดเกลาโดยทางอ้อมนี้เป็นการขัดเกลาที่ไม่ได้บอกกล่าวกันโดยตรง แต่จะเป็นการเรียนรู้และรับประสบการณ์จากการสังเกตการกระทำของผู้อื่น เช่น การเรียนแบบพฤติกรรมของพ่อ แม่ หรือบุคคลในครอบครัว กลุ่มเพื่อน จากการฟัง พูด อ่าน เขียน หรือกิจกรรมสนทนาการ บุคคลจะเรียนรู้โดยไม่รู้ตัว ทั้งนี้สิ่งที่บุคคลเรียนรู้จะค่อย ๆ ซึมซับเข้าไปในจิตใต้สำนึก การขัดเกลาโดยทางอ้อมนี้จะครอบคลุมไปถึงการเข้าร่วมกับกลุ่มเพื่อน เพื่อนร่วมงาน ซึ่งจะช่วยให้คนปรับตัวและพัฒนาบุคลิกภาพของตนให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของกลุ่มวางไว้

พระพุทธศาสนากับการอบรมขัดเกลาทางสังคมในครอบครัว

กระบวนการศึกษา อบรม ฝึกฝน หรือพัฒนาคน 3 ด้าน หรือที่เรียกแบบง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา สรุปลงมาได้ ดังนี้

ประการแรก ศีล เป็นการฝึกอบรมด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย

ประการที่สอง สมาธิ เป็นการฝึกอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม ซึ่งเป็นการเสริมสร้างสุขภาพจิต และรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนการสมาธิ

ประการที่สาม ปัญญา เป็นการฝึกอบรมทางปัญญาเพื่อทำให้เกิดการรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545,) สอดคล้องกับ ศศิธร อภิสิทธิ์นิรันดร์ (2541) กล่าวว่า องค์ประกอบของกระบวนการขัดเกลาทางสังคมนั้นเป็นกระบวนการของการถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ที่รวมเรียกว่า วัฒนธรรม มีองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ การขัดเกลาทางด้านจิตใจ การขัดเกลาทางด้านสติปัญญา และการขัดเกลาทางด้านพฤติกรรม รายละเอียดดังนี้

1) การขัดเกลาทางจิตใจ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของการถ่ายทอดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าทางสังคม (Social Value) เป็นการถ่ายทอดทางด้านนามธรรมซึ่งมีคุณค่าทางด้านจิตใจ เช่น การรักษานามธรรมนิยม ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมที่ต่างต่าง ๆ แล้วถ่ายทอดให้กับชนรุ่นหลังในสังคมเพื่อให้คงอยู่ต่อไป

2) การขัดเกลาทางด้านสติปัญญา ซึ่งเป็นองค์ประกอบของการถ่ายทอดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรู้ต่าง ๆ (Social Knowledge) และทักษะความชำนาญ (Social Skill) ที่มีความจำเป็นต่อการอยู่รอดของมนุษย์ เช่น วิชาความรู้ การถ่ายทอดเรื่องของการใช้ภาษา การถ่ายทอดในเรื่องของสาขาวิชาชีพ เป็นต้น

3) การขัดเกลาทางด้านพฤติกรรม เป็นการถ่ายทอดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางสังคม (Social Norm) เช่น กฎ ระเบียบ แบบแผน ของการอยู่ร่วมกันในสังคมซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งเมื่อมีการกระทำระหว่างกัน บทบาททางสังคม (Social Role) ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลทำให้ทราบถึงการปฏิบัติตนตามกาลเทศะ และการทำหน้าที่ในสังคมของบุคคล นอกจากนี้การถ่ายทอดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางด้านสังคม (Social Behavior) ทั้งนี้เพื่อให้เกิดพฤติกรรมแสดงออกที่สังคมเห็นว่ามี ความถูกต้อง และเหมาะสมตามที่สังคมมุ่งหวังให้บุคคลแสดงออก

หลักธรรมในการขัดเกลาทางสังคมนั้นเป็นหลักไตรสิกขาซึ่งเป็นประกอบไปด้วยแนวทางการขัดเกลาทางสังคมตามหลักธรรม ไตรสิกขา ประกอบด้วย ศีล เพื่อขัดเกลาด้านพฤติกรรม คือ การขัดเกลาให้มีวินัย มีระเบียบมีการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้เหมาะกับการพัฒนาและให้เอื้อโอกาสในการที่จะพัฒนา สมาธิ คือ การขัดเกลาทางสังคมด้านสมาธิหรือจิตใจ คือ ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิ่มใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ พุดสัน ๆ ว่า พัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต ปัญญา คือ การขัดเกลาทางสังคมด้านการรู้ความจริงความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตรตรอง ตรวจสอบ คิดการต่าง ๆ สร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่มันเป็น ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและชีวิต ที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดปัญหา

ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์ (เลิศสุรัชย์ หนูสวัสดิ์, 2565) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545) กล่าวว่าสาระสำคัญของไตรสิกขาแสดงออกมาไม่เฉพาะที่การปฏิบัติของบุคคลเท่านั้น แต่ส่องถึงภารกิจที่มนุษย์จะต้องจัดทำในระดับชุมชนและสังคมด้วย กล่าวคือ การจัดวางระบบแบบแผน จัดตั้งสถาบันและกิจการต่าง ๆ และวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้สาระของไตรสิกขาเป็นไปในหมู่มนุษย์ หรือให้หมู่มนุษย์ดำรงอยู่ในสาระสำคัญของไตรสิกขาแต่ละข้อดังนี้

1) ศีล เป็นการดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูลท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างสรรค์ รักษาให้เอื้ออำนวยแก่การมีชีวิตที่ดีงามร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและการเจริญปัญญา

2) สมาธิ เป็นการพัฒนาคุณภาพจิตหรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงามและพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด

3) ปัญญา เป็นการมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา คือรู้จักวางใจวางท่าทีและปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ในทางที่เป็นไปเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มีจิตใจผ่องใส ไร้ทุกข์ เป็นอิสระเสรี และสดชื่นเบิกบาน

การขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการ ทางสังคมซึ่งมีผลทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมหวังจะให้ เป็น กล่าวโดยทั่วไปเมื่อมนุษย์เกิดมาจะต้องได้รับการเลี้ยงดูได้รับการอบรมพร่ำสอน เพราะมนุษย์ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้มนุษย์ยังไม่ว่าอะไรผิดอะไรถูก ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลเป็นสมาชิกที่ดีที่สมบูรณ์ของสังคม การขัดเกลาทางสังคมจึงเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งกระบวนการขัดเกลาทางสังคมมีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพมากกว่าสภาพธรรมชาติ ฉะนั้นแล้วมนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องได้รับการขัดเกลาทางสังคมเพื่อให้มนุษย์มีศักยภาพบุคลิกภาพที่เหมาะสมและรู้จักระเบียบหรือวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคม การขัดเกลาทางสังคมสามารถทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างควมมีระเบียบวินัยขั้นพื้นฐาน สร้างแรงบันดาลใจ ให้รู้จักบทบาททางสังคมและทำให้เกิดความชำนาญและทักษะในด้านต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ต้องผ่านตัวแทนหรือองค์กรที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม ครอบครัว สถานศึกษา กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ สถาบันทางศาสนา และสื่อมวลชน ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นชี้ให้เห็นว่าสังคมต้องการคนดีซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการฝึกฝนอบรม ตามกระบวนการต่าง ๆ บูรณาการกับการขัดเกลาทางสังคมตามแนวพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องสัมพันธ์กันโดยไม่ต้องสงสัย ซึ่งก็จะทำให้ได้ผลบูรณาการการขัดเกลาทางสังคมย่อมสมควรฝึกอบรมให้ครบทั้ง 3 ระดับ คือ ทั้งศีล สมาธิ และปัญญา มิใช่มุ่งแต่การฝึกอบรมบุคลิกภาพอย่างเดียว เพราะฉะนั้นการขัดเกลาทางสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาจึงสามารถบูรณาการกันได้อย่างเหมาะสม

ศีล : ความประพฤติทางกาย วาจา คือการมุ่งเน้นให้มีการสำรวมทาง กาย วาจา ซึ่งการที่การที่บุคคลได้รับการขัดเกลาทางสังคมในความประพฤติทางกาย วาจา แล้วนั้นจะทำให้อุปนิสัย ใจคอ พฤติกรรมที่มีการแสดงออกทางกาย วาจา มีการเคารพตนเองต่อผู้อื่น และไม่ขัดต่อกฎหมายบ้านเมือง โดยการขัดเกลาความประพฤติทางกาย วาจา นั้นจะต้องมีตัวแทนในการขัดเกลาได้แก่ พ่อแม่ ครอบครัว สถานศึกษา โดยใช้การขัดเกลาที่เป็นทางตรง ส่วนสถาบันทางสังคม จะเป็นตัวแทนในการขัดเกลาที่เป็นทางอ้อม

สมาธิ: การพัฒนาคุณภาพของจิตใจให้มีคุณธรรม คือการมุ่งเน้นให้มีการพัฒนาตนเองในด้านความคิด การมีจิตสำนึกที่ดีในการใช้ชีวิต โดยการมีความขยัน มีวิริยะ มีอุตสาหะหรือการอยู่ร่วมกันด้วยความอดทน และการฝึกจิตใจให้มีคุณธรรม มีเมตตา กรุณา การให้ การเสียสละ จะต้องมิตัวแทนในการขัดเกลาได้แก่ พ่อแม่ ครอบครัว สถานศึกษา โดยใช้การขัดเกลาที่เป็นทางตรง ส่วนสถาบันทางสังคม จะเป็นตัวแทนในการขัดเกลาที่เป็นทางอ้อม

ปัญญา: ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง คือ การรู้ด้วยความคิดที่อยู่บนฐานของเหตุและผลที่สามารถพิสูจน์ได้แน่ชัด เกิดจากการไตร่ตรองด้วยสติ มีความเข้าใจชัดเจนด้วยความเป็นกลางไม่ตัดสินด้วยอารมณ์ ผลที่ได้จะเป็นประโยชน์กับคนส่วนใหญ่ ความเข้าใจที่สามารถนำไปสู่เหตุและผลได้อย่างเสมอ จะต้องมิตัวแทนในการขัดเกลาได้แก่ พ่อแม่ ครอบครัว สถานศึกษา และองค์กรสงฆ์ที่เป็นตัวแทนการขัดเกลาเพื่อให้เกิดปัญญาอย่างแท้จริง (เลิศสุรัชย์ หนูสวัสดิ์, 2565)

ผลที่ได้รับจากการขัดเกลา

บุคคลที่อบรมขัดเกลาตนเองดีแล้วย่อมแตกต่างจากผู้ที่ไม่ได้รับการฝึกฝนอบรมมา การอบรมขัดเกลานำมาซึ่งความสุขความสงบทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ประโยชน์ที่บุคคลได้รับจากการอบรมขัดเกลาเกิดขึ้นกับตนเองโดยตรง จากนั้นก็ส่งผลไปถึงแก่บุคคลอื่น ๆ ด้วย พระพุทธศาสนากล่าวยกย่องบุคคลผู้ที่ได้อบรมขัดเกลาตนเองมาดีว่าเป็นผู้ประเสริฐ เพราะกาย วาจา และใจที่ฝึกฝนอบรมมาดีแล้ว ย่อมจะแสดงพฤติกรรมออกมาด้วยความดีงาม ก่อให้เกิดทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น แม้การจะบรรลุถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาคือการหลุดพ้นจากอสังขารกิเลสคือพระนิพพาน ก็ต้องผ่านกระบวนการอบรมขัดเกลาตนเองตามขั้นตอน ดังหลักฐานยืนยัน ว่า “มัลลิสฺส มัลลิสฺสอพฺปชาไนย ช้างใหญ่ถูกผูก ที่เขาฝึกแล้ว เป็นสัตว์ประเสริฐ บุคคลผู้ฝึกตนแล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์เหล่านั้น ใคร ๆ ไม่พึงไปถึงนิพพานอันเป็นทิศที่ไม่เคยไป ด้วยยานเหล่านั้น เหมือนบุคคลผู้ฝึกแล้ว มีตนอันฝึกดีแล้ว ย่อมไปถึงได้”

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการอบรมขัดเกลาเพื่อฝึกฝนตนเองว่าเป็นคุณสมบัติของบัณฑิตที่จะต้องฝึกตน (อตตานิ ทมยนิ ปนฺนิตา) และกล่าวตำหนิบุคคลที่ไม่อบรมขัดเกลากายวาจา และใจของตนเองว่าเป็นพาล เพราะมีแต่จะสร้างความทุกข์ความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ลักษณะของผู้ที่ขาดการอบรมขัดเกลาอีกอย่างหนึ่งคือ พังพาตัวเองไม่ได้ เป็นคนอ่อนแอ จึงต้องตกเป็นภาระให้ผู้อื่นดูแล

การอบรมขัดเกลาจึงมีความสำคัญต่อบุคคลในฐานะที่ต้องฝึกฝนพัฒนาตนเองให้มีความสุขความเจริญ และสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามแก่ตนเองและผู้อื่น เมื่อบุคคลได้มีการอบรมขัดเกลาดีแล้ว ก็ย่อมบรรลุประโยชน์ที่พึงมีพึงได้อย่างเหมาะสม ผลจากการขัดเกลาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาชีวิตให้เกิดมีคุณสมบัติครบทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ (พระสุรสีห์ รักประเทศ, 2554)

1) ภาวิตกาย การมีกายที่พัฒนาแล้ว ได้แก่การพัฒนาในส่วนกายของตนให้มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้เพราะอาศัยปัจจัย 4 เป็นเครื่องเลี้ยงชีพพอเพียงและการปฏิบัติต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องด้วยกายอย่างถูกต้อง ทั้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งภายนอกกายคือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เช่น การรู้จักใช้สอยปัจจัย 4 อย่างถูกต้อง ได้แก่อาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่

อาศัย อันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่กายโดยรู้จักใช้สอยปัจจัย 4 เพื่อตอบสนองความต้องการที่จำเป็นของกาย

2) ภาวีสล การมีศีลที่พัฒนาแล้ว ได้แก่ การมีพฤติกรรมทางกาย ทางวาจาอันไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนทั้งหลาย พระพุทธศาสนาสอนให้เห็นความสำคัญของข้อปฏิบัติพื้นฐานของมนุษย์คือ ศีล 5 ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น ผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามศีล 5 ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สิน ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมไม่อาจอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ดี แม้ตายไปก็ต้องประสบกับทุกข์ ดังนั้น คุณสมบัติพื้นฐานของมนุษย์ต้องมีศีล 5 เป็นข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

3) ภาวิจิต การมีจิตที่พัฒนาแล้ว ได้แก่ การมีจิตใจที่ได้รับการฝึกฝนอบรมให้มีคุณธรรมจริยธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความซื่อสัตย์จริงใจ ขยันอดทน มีความมั่นคงทางจิต มีสมาธิแน่วแน่ เป็นต้น จนสามารถมีความสุขจากพื้นฐานจากจิตที่ประกอบด้วยคุณธรรมจริยธรรมต่าง ๆ เพราะจิตที่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาดี ย่อมมีแต่ความสุข

4) ภาวิตปัญญา การมีปัญญาที่พัฒนาแล้ว ได้แก่ การได้ฝึกฝนอบรมตนเองให้มีปัญญา รู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เช่น มีปัญญาพิจารณารู้ไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาตามความเป็นจริง ปราศจากการยึดถือว่าเป็นตัวเรา ของเรา

สรุป

กระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคมในระดับบุคคลก่อให้เกิดการพัฒนาบุคลิกภาพขึ้น เด็กและผู้ใหญ่พัฒนาบุคลิกภาพขึ้นมาจากการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ในสังคม เด็กได้กลายเป็นสมาชิกของสังคมด้วยอิทธิพลของบิดามารดา ครู และเพื่อนฝูง โดยมีองค์ประกอบต่าง ๆ เช่นลักษณะทางกาย สภาพแวดล้อม ประสบการณ์ส่วนบุคคล วัฒนธรรม มาปฏิสัมพันธ์กันจนเกิดเป็นบุคลิกภาพของแต่ละคนขึ้น การที่ทารกซึ่งช่วยเหลือตนเองไม่ได้และต้องพึ่งพาผู้อื่นเปลี่ยนแปลงมาเป็นมนุษย์ในสังคมได้โดยกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคมสิ่งที่สำคัญคือความสัมพันธ์ในครอบครัวที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวอันเป็นผลจากการเรียนรู้การกระทำต่อกัน มนุษย์เรียนรู้ความหมายในการสื่อสารด้วยสัญลักษณ์ทางความคิดเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นผ่านกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคม ด้วยเหตุนี้ปัจจัยที่ช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมของบุคคลในครอบครัวขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกครอบครัวในกระบวนการสื่อสาร ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของครอบครัวให้มีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา เป้าหมายของการอบรมขัดเกลาตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์ คือ ความประพฤติทางกาย วาจา คือการมุ่งเน้นให้มีการสำรวมทางกาย วาจา ซึ่งการที่บุคคลได้รับการขัดเกลาทางสังคมในความประพฤติทางกาย วาจา แล้วนั้นจะทำให้อุปนิสัย ใจคอ พฤติกรรมที่มีการแสดงออกทางกาย วาจา มีการเคารพต่อตนเองต่อผู้อื่น และไม่ขัดต่อกฎหมายบ้านเมือง การพัฒนาคุณภาพของจิตใจให้มีคุณธรรม คือการมุ่งเน้นให้มีการพัฒนาตนเองในด้านความคิด การมีจิตสำนึกที่ดีในการใช้ชีวิตความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง คือ การรู้ด้วยความคิดที่อยู่บนฐานของเหตุและผลที่สามารถพิสูจน์ได้แน่ชัดเกิดจากการไตร่ตรองด้วยสติ มีความเข้าใจชัดเจนด้วยความเป็นกลางไม่ตัดสินด้วยอารมณ์

เอกสารอ้างอิง

- จรรยา สุวรรณพัต. (2547). “ระบบครอบครัวกับระบบสังคม” ในประมวลสาระชุดวิชาจิตวิทยาครอบครัวและครอบครัวศึกษา. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2562). *ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: นิติธรรม.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2552). *สังคมวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จิตตินันท์ เดชะคุปต์. (2547). “แนวคิดทฤษฎีทางจิตวิทยาครอบครัวและครอบครัวศึกษา” ในประมวลสาระชุดวิชาจิตวิทยาครอบครัวและครอบครัวศึกษา. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชาย โพธิ์สิตา และคณะ. (2543). *การศึกษาจิตสำนึกของคนไทยต่อสาธารณสมบัติ : กรณีศึกษา กรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2532). *มนุษย์กับสังคม (ฉบับปรับปรุงใหม่)*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2537). *สังคมวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: พิกัดอักษร.
- นพวรรณ โชติบัณฑิต. (2547). “การอบรมขัดเกลาทางสังคมของครอบครัว” ในประมวลสาระชุดวิชาจิตวิทยาครอบครัวและครอบครัวศึกษา. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ปภาณี ฐิตวัฒนา. (2553). *มนุษย์กับสังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ปภาณี ฐิตวัฒนา. (2541). *สังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระสุรสิทธิ์ รักประเทศ. (2554). *การขัดเกลาทางสังคมของผู้รับศิลปมรดก กรณีศึกษา: เกตุมดีศรีวรารามตำบลบางไทรวัด อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร*. (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พูนสุข เวชวิฐาน. (2557). *ทฤษฎีครอบครัวเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- เลิศสุรชัย หนูสวัสดิ์. (2565). *การขัดเกลาทางสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา*. (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุเทพ สุวีรางกูร. (2556). *สังคมวิทยาเบื้องต้น*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุพัตรา สุภาพ. (2545). *สังคมวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ 22. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2552). *ความสำคัญของครอบครัว*. สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2566, จาก <http://www.owf.go.th/wofa/modules/>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 – 2570)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- อุสา สุทธิสาคร. (2552). *วัฏจักรชีวิตครอบครัว*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว
- Broom, L. and Selznick, P. (1973). *Sociology: A text with adapted Readings*. New York: Harper and Row.

Hetherington, E. M. and Parke, R. D. (1978). *Child Psychology: A Contemporary Viewpoint*. Tokyo: McGraw-Hill.

Mercer, B. E. and Merton, R. K. (1958). *the Study of Society*. New York: Harcourt, Brace and World, Inc.